

مجتبی ساکی زاده* شرکت ملی مناطق نفت خیز جنوب

چکیده

پس از گذشت سال‌های متمادی از اکتشاف نفت در کشورمان و با وجود ریسک‌های متنوع و فراوان، هنوز این صنعت مدیریت ریسک صحیح و به‌روزی نداشته و کماکان به‌صورت سنتی اداره می‌شود. مقایسه‌ای مختصر با سایر کشورهای دنیا نشان می‌دهد که در این زمینه در صنعت نفت کشورمان فعالیت چشم‌گیری انجام نشده است. در این مقاله سعی شده از طریق تجزیه و تحلیل منابع و امکانات و هم‌چنین مشکلات پیش‌رو در صنعت نفت و گاز و بیمه و عدم تناسب آنها با یکدیگر در کشورمان، به علل این معضل پرداخته شود. بی‌شک عوامل متعددی در توسعه یا رکود یک پدیده دخیل هستند ولی تا زمان وقوع مشکلات و موانع عزمی جدی جهت شناسایی آنها وجود ندارد. در این مقاله برخی از این مشکلات بررسی شده و راه‌های برون‌رفت از آنها نیز پیشنهاد شده است.

واژگان کلیدی بیمه نفت و گاز، بیمه انرژی، مدیریت ریسک صنعت نفت

مقدمه

در کشورهای توسعه یافته صنعت بیمه از جایگاه خاصی برخوردار است. در این کشورها شرکت‌های بیمه با توجه به تقاضا و ضرورت پوشش ریسک‌ها و توزیع آنها همواره در پی توسعه فعالیت‌های خود و تحت پوشش قرار دادن ریسک‌هایی هستند که در گذشته قابل بیمه کردن نبوده است. یکی از این ریسک‌ها که در پنجاه سال گذشته بسیار مورد توجه قرار گرفته طرح‌ها و پروژه‌های صنعت نفت، گاز و پتروشیمی به‌ویژه در بخش بالادستی است که به‌خاطر وجود عناصر نامطمئن و نامشخص و پیچیدگی‌های خاص اکتشاف، توسعه و

بهره‌برداری و تولید، از ریسک‌های فراوانی برخوردار است [۱]. ایران نیز به‌عنوان کشوری در حال توسعه طبیعتاً در برخی از رشته‌های بیمه پیشرفت‌هایی داشته و سرانه این رشته‌ها از بیمه افزایش یافته ولی متأسفانه با وجود اینکه صنعت نفت، گاز و پتروشیمی صنعت اصلی کشور به‌حساب می‌آید توسعه صنعت بیمه در آن مغفول مانده و به‌جز موارد محدودی در گذشته، هیچ‌وقت صنعت بیمه داخلی به‌دنبال کسب دانش برای تحت پوشش قرار دادن این ریسک‌ها و تناسب آنها با مقررات داخلی نبوده است. این موضوع تنها مربوط به صنعت نفت نبوده و در موضوع بیمه

دریایی نیز با وجود اینکه در سال ۱۳۴۳ مجلس شورای ملی دولت را به تدوین قانون بیمه دریایی مکلف کرده بود این موضوع تا به امروز عملی نشده است [۲]. البته نباید تلاش‌های انجام شده در این زمینه در سال‌های گذشته را نادیده گرفت. مثلاً در سال ۱۳۸۶ طی حکمی از سوی رئیس جمهور، مأموریت تهیه و ارائه برنامه تحول در صنعت بیمه کشور به وزیر امور اقتصادی و دارایی محول شد [۳]. در این راستا نقاط ضعف صنعت بیمه بررسی و برنامه استراتژیکی برای حل چالش‌ها تهیه گردید. اما این برنامه‌ها در بخش اجرا با توفیق چندانی مواجه نشد که شاید بتوان دلیل آنرا ضعف دانش فنی در این زمینه

* نویسنده عهده‌دار مکاتبات (sakizade.mojtaba@gmail.com)

دانست. البته به نظر می‌رسد یکی از دلایل اصلی این موضوع، عدم هماهنگی ارگان‌های مرتبط با یکدیگر باشد. به هر حال امروزه رها کردن این ریسک‌ها حتی در ایران که عمده اقتصاد کشور در اختیار بخش دولتی است نیز توجیه منطقی و اقتصادی ندارد؛ چراکه در صورت اجرای صحیح و مدیریت اصولی ریسک، فواید انکارناپذیری بر آن مترتب خواهد بود که در ادامه به اختصار از آنها سخن به میان می‌آید. این موضوع در خصوص فعالیت‌های میان‌دستی و بهره‌برداری که فاقد ریسک اکتشاف هستند ولی عمده فعالیت و هزینه را به خود اختصاص داده‌اند ضرورت بیشتری دارد؛ چراکه در بخش اکتشاف از طریق انتخاب صحیح نوع قرارداد می‌توان مبادرت به انتقال ریسک در این بخش نمود.

۱- تعاریف

۱-۱- نفت و گاز

ترکیبات هیدروکربنی که پس از تدفین و رسوب‌گذاری مواد آلی به مرور زمان در اثر حرارت و فرآیندهای ژئوشیمیایی تشکیل می‌شوند را نفت و گاز گویند.

۱-۲- بیمه

مطابق صدر ماده-۱ قانون بیمه، بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف (بیمه‌گر) تعهد می‌کند در قبال دریافت حق بیمه، خسارت احتمالی طرف مقابل (بیمه‌گذار) را در صورت وقوع جبران کند یا مبلغ مشخصی به وی پرداخت نماید [۴].

همان‌طور که از تعاریف بالا مشخص است، به دلیل وجود حجم و تنوع زیاد ریسک‌های متعدد در جریان اکتشاف، بهره‌برداری، انتقال و نهایتاً فروش، بیمه در این صنعت از پیچیدگی‌های خاصی برخوردار است. بدیهی است که این پیچیدگی‌ها نباید مانع استفاده از بیمه گردد؛ بلکه ضروری است با ایجاد راهکارها و تبادل اطلاعات و تعامل بیشتر این دو صنعت، صنعت نفت و گاز بتواند بیش از پیش

از فواید بیمه استفاده کند.

۲- فواید بیمه در صنایع عمده

از جمله فواید بیمه در صنایع عمده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

■ محدود کردن ریسک تجاری در بخش‌هایی از تجارت که در حالت عادی با حساسیت و احتیاط زیاد انجام می‌شود و همین حساسیت سبب مانع‌تراشی در مسیر توسعه خواهد شد. با تحت پوشش درآمدن این ریسک‌ها، مدیران و تصمیم‌گیران در این زمینه عملکرد بهتری خواهند داشت.

■ استفاده از توان مذاکره و گنجاندن ریسک‌هایی که در حالت عادی قابل پیش‌بینی و پیش‌گیری نیستند.

■ داشتن راه‌حل قراردادی و توافقی برای حل اختلاف و طرف قرار گرفتن با شرکتی معتبر و سرمایه‌دار به جای اشخاص نامعلوم

■ استفاده از دانش طرفین و مبادله اطلاعات مورد نیاز طرف مقابل

■ استفاده صنایع عمده از تجارب شرکت‌های بیمه در خصوص مدیریت ریسک و خطرهای پیش‌روی این صنایع

■ استفاده از حق بیمه‌های گران‌قیمت برای شرکت‌های بیمه و سودآوری این شرکت‌ها

■ استفاده از دانش‌های فنی و تجربه مدیریت ریسک شرکت‌های بیمه در صنعت نفت

■ استفاده از بیمه‌های اتکایی و توزیع ریسک میان کشورها و شرکت‌های مختلف بیمه با توجه به ریسک‌ها و هزینه‌های فراوان این صنعت

■ استفاده از روش‌های جدید جهت تولید بیشتر و بهینه‌تر نفت، گاز و محصولات پتروشیمی با اطمینان خاطر از وجود بیمه پاسخگو و ریسک‌پذیری بیشتر [۵].

۳- ارتباط پوشش ریسک‌ها با سیاست‌گذاری‌های کلان

امروزه شرکت‌های بیمه نقشی اساسی در پیشبرد سیاست‌گذاری‌های کلان کشور ایفا کرده و با

وجود خصوصی بودن، همگام با سیاست‌های کلان دولت عمل می‌کنند. از این بین می‌توان شرکت‌های مارش، پاریس‌ری و مونخ‌ری را نام برد که رو به حمایت از انرژی‌های تجدیدپذیر آورده‌اند. این شرکت‌ها از تأثیر در نرخ حفظ بیمه در قیاس با انرژی‌های تجدیدناپذیر (وارد شده از کشورهای در حال توسعه) نیز حمایت‌هایی به عمل آورده‌اند [۶]. متأسفانه کشورهای در حال توسعه به دلایل متعدد از جمله فاصله گرفتن با این صنعت، چنین عملکردی ندارند و در این کشورها صنایع نفت و گاز و بیمه به‌مثابه دو نهاد بی‌ارتباط با هم عمل می‌کنند.

۴- وظایف و تعهدات شرکت‌های بیمه و وزارت نفت

به دلیل وجود پیچیدگی‌های فنی پروژه‌های صنعت نفت در عملیات اکتشاف، توسعه و بهره‌برداری، همکاری دو جانبه‌ای بین بیمه‌گذار و بیمه‌گر اجتناب‌ناپذیر خواهد بود تا ضمن تلاش برای شناسایی ریسک‌ها، اقدامات پیش‌گیرانه جهت مدیریت صحیح و مؤثر اخذ گردد. این مهم جز با اعتماد و استفاده از نیروی متخصص و ارائه آموزش‌های لازم با استفاده از فن‌آوری‌های روزآمد دنیا در زمینه مدیریت ریسک در صنعت نفت و گاز محقق نخواهد شد. خوشبختانه در کشورمان دانش فنی لازم جهت بهره‌برداری از منابع هیدروکربوری و هم‌چنین ارائه بیمه وجود دارد ولی متأسفانه این دو حوزه با یکدیگر پیوند نخورده و هر کدام راه خود را در پیش گرفته‌اند.

به نظر می‌رسد وزارت نفت می‌تواند از طریق بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌ها، سیاست‌گذاری مناسبی جهت تحت پوشش بیمه درآوردن نقاط پر ریسک و با ریسک متوسط داشته باشد؛ امری که طی چند سال اخیر تا حدودی محقق شد. ولی باید توجه داشت که این مهم بدون ایجاد توان فنی بیشتر و استفاده از دانش به‌روز مدیریت ریسک و افزایش توان مالی مناسب در شرکت‌های بیمه عملی نخواهد شد. هم‌چنین بیمه مرکزی جمهوری اسلامی نیز می‌تواند از

طریق تصویب مقررات در شواری عالی بیمه نقشی اساسی در این خصوص بر عهده داشته باشد؛ هر چند تنها راه، تصویب مقررات بدون در نظر گرفتن شرایط اقتصادی دو صنعت نبوده و در این خصوص مدیریت شرکت‌های بیمه نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای خواهند داشت. به نظر می‌رسد این موضوع با خصوصی شدن واقعی شرکت‌های بیمه از سرعت بیشتری برخوردار شود.

۴-۱- ارتباط شرکت‌های بیمه با یکدیگر

تعریف و جایگاه بیمه در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی در مقایسه با صنایع یا پوشش‌های بیمه‌ای دیگر متفاوت است؛ چرا که حجم خسارت احتمالی در این صنایع ممکن است آن قدر زیاد باشد که یک یا چند شرکت بیمه‌گر قادر به پرداخت و جبران آن نباشند. بنابراین همکاری و هماهنگی این شرکت‌ها در قالب یک کنسرسیوم و بیمه اتکایی امری حیاتی است [۷]. این موضوع فقط مربوط به ایران نبوده و در بیشتر موارد حتی در شرکت‌های بزرگ بیمه و بیمه اتکایی به دلیل توزیع ریسک این رویه جاری است. با این حال متأسفانه در کشور ما به دلیل عدم وجود این هماهنگی در اثر فقدان تصور صحیح از ریسک‌های تحت پوشش و عدم ایجاد تعادل و تناسب با سرمایه شرکت بیمه، سالانه مبالغ زیادی از کشور خارج می‌گردد.

۵- انواع بیمه مرسوم در صنعت نفت و گاز

در صنعت نفت و گاز می‌توان از بیمه‌های مختلفی از جمله بیمه آتش‌سوزی انبار کالا و مواد اولیه ساخت پروژه تا بیمه عدم‌النفع دکل حفاری و بیمه جامع پروژه و زیر پروژه استفاده کرد. در کل به نظر می‌رسد در مواردی که می‌توان بیمه‌نامه را خرد (جزیی تر) کرد، کمک بزرگی به پیشبرد اهداف صنعت انجام شود؛ چرا که سقف سرمایه شرکت‌های بیمه در ایران برای پوشش جامع این پروژه‌ها بدون همکاری کامل میان یکدیگر و استفاده از بیمه

است این بیمه مربوط به اجزاء یک پروژه، خطوط لوله یا موارد مشابه است و نصب در آن موضوعیت دارد. بنابراین عمده تجهیزات سرچاهی که مستقل هستند یا نصب پیچیده‌ای ندارند تحت پوشش این بیمه‌نامه در نمی‌آیند و باید از بیمه‌نامه مناسب دیگری استفاده کرد.

۵-۳- CPM

این بیمه‌نامه شامل همه ریسک‌های تأسیسات و کالا یا نظایر آنها از قبیل کامیون‌ها، جرثقیل‌ها، تانکرها، بارها، بولدورهای می‌شود. این بیمه‌نامه برای بسیاری از کالاها و ماشین‌آلات مناسب است ولی به‌ویژه در مواردی که موضوع قرارداد پیمانکاری یا زیرپروژه یا مواردی است که این تجهیزات به شکل موقت در محل پروژه مشغول به کار هستند یا اغلب ریسک‌های مربوط به مسئولیت پیمانکار یا مالک بدون توجه ریسک به ماشین‌آلات، این بیمه‌نامه پوشش کاملی برای صنعت نفت و گاز نیست.

۵-۴- ALOP

این بیمه‌نامه شامل ریسک‌های سرمایه‌گذاری انجام شده و عدم‌النفع مورد انتظار یا تأخیر در حصول درآمد متوقع به دلیل تأخیر در شروع و اتمام پروژه‌های مهندسی و ساخت در قراردادهای پیمانکاری می‌باشد. بیمه‌نامه ALOP هم نمی‌تواند بیمه جامع و کاملی برای این صنعت باشد. هر چند در قراردادهای یا پروژه‌های بزرگ، انگیزه مهم سرمایه‌گذاری توسعه و افزایش تولید است و در واقع سرمایه‌گذاران کلان و مالکان کالاهای سرمایه‌ای مثل دارندگان دستگاه M.O.T یا دکل حفاری یا پمپ‌های درون‌چاهی که به صورت اجاره‌ای یا موقت برای کارفرما کار می‌کنند بدون داشتن این پوشش انگیزه و اطمینان کافی برای سرمایه‌گذاری ندارند؛ چرا که همان‌گونه که از نام آن پیداست مربوط به عدم‌النفع یا ریسک سرمایه‌گذاری بوده و پوشش خوبی برای پیمانکاران خرد و کسانی که با ریسک‌های فنی مواجهند نیست [۹].

اتکایی مناسب، محدود است ولی با توجه به مبنا قرارداد هر ریسک برای اجازه پوشش، این موضوع می‌تواند کمکی به صنعت بیمه داخلی باشد. با وجود بدیهی و مبرهن بودن این نکته متأسفانه در سال‌های گذشته همین موضوع در خصوص تحت پوشش در آوردن صنایع نفت، گاز و پتروشیمی داخلی باعث شد شرکت‌های بیمه نتوانند ریسک‌ها را پوشش داده و متوسل به شرکت‌های بیمه اتکایی شوند که این فرآیند غیر ضروری در نهایت بدون کاربری مناسب، تنها سبب خروج ارز از کشور گردید. در ادامه به برخی از بیمه‌هایی که در صنعت نفت و گاز می‌توان از آنها استفاده کرد اشاره خواهد شد:

۵-۱- CAR^۲

این بیمه‌نامه همه ریسک‌های مقاطعه کاری اعم از مهندسی طراحی و ساخت تأسیسات و تجهیزات را شامل می‌شود. بیمه‌نامه CAR بسته به نوع قرارداد می‌تواند متفاوت باشد؛ به طور مثال در قراردادهایی که فقط ساختمانی هستند ریسک‌های تحت پوشش نسبت به قراردادهای EPC کمتر خواهد بود؛ چرا که در قراردادهای نوع دوم ریسک خرید کالا و طراحی و مهندسی وجود دارد که نوع اول فاقد این موارد است. اگرچه نام این بیمه‌نامه تمام خطر پیمانکار است ولی این به معنای آن نیست که استثناء وجود ندارد و همه ریسک‌های پیمانکار از جمله خطر آشوب و جنگ یا خطر سرمایه‌گذاری در قراردادهای دارای تأمین مالی را نیز پوشش می‌دهد؛ بلکه پوشش این بیمه‌نامه بیشتر معطوف به موارد فنی و مهندسی بوده و برای تحت پوشش در آوردن ریسک‌های بیشتر بیمه‌گذار یا باید مبالغ اضافه‌ای پرداخت کند یا در کنار این بیمه‌نامه از سایر بیمه‌نامه‌ها استفاده کند.

۵-۲- EAR^۲

این بیمه‌نامه شامل همه ریسک‌های دوره نصب و شروع آزمایش تجهیزات است. همان‌گونه که از نام بیمه‌نامه EAR مشخص

۵-۵-۵- ول کار^۱

این بیمه‌نامه پوشش جامع و تخصصی بیمه نفت و گاز (به‌طور عمده در بخش فراساحل) است که طی سال‌های گذشته توسعه یافته، تکمیل شده و نسخه‌های مختلفی پیدا کرده و حسب شرایط مورد استفاده قرار می‌گیرد. آنچه در ایران مورد توجه قرار گرفته ول کار-۲۰۰۱ است. ولی نسخه‌های دیگر این بیمه‌نامه شامل ول کار-۲۰۰۷ و ۲۰۱۰ که کامل‌تر از نسخه ۲۰۰۱ هستند نیز وجود دارد. به نظر می‌رسد دلیل استفاده بیشتر از این نسخه شناخت بهتر و اطمینان بیشتر به آن باشد نه تطابق این نسخه با نیازهای روز. هر چند مدت مدیدی است در ایران از این بیمه‌نامه استفاده چندانی نشده است [۸].

در کنار این بیمه‌نامه نیز بیمه‌نامه جامع نفت و گاز قرار دارد که اغلب در بخش خشکی مورد استفاده قرار می‌گیرد. همان‌گونه که از نام بیمه‌نامه جامع نفت و گاز پیداست می‌توان گفت این بیمه‌نامه بخش عمده ریسک‌های صنعت نفت و گاز را تحت پوشش قرار می‌دهد. لازم به ذکر است که استفاده از این بیمه‌نامه دانش و مدیریت ریسک خاصی می‌طلبد که امروزه در سطح بین‌المللی

شرکت‌های تخصصی برای این امر شکل گرفته و فعالیت می‌کنند.

۶- قوانین و مقررات مرتبط و حمایتی

طبق قانون حداکثر استفاده از توان فنی-مهندسی تولیدی و صنعتی اجرایی کشور در اجرای پروژه‌ها و ایجاد تسهیلات جهت صدور خدمات (مصوب سال ۱۳۷۵) شرکت ملی نفت موظف است تا سر حد ممکن از توان فنی، مهندسی، صنعتی و اجرایی کشور استفاده کند [۱۰]. بنابراین ضروری است شرکت‌های بیمه کشور تمهیداتی اتخاذ کنند تا با ارائه حداکثر پوشش و همکاری‌های بیمه‌ای ذیربط، در بین سایر شرکت‌های بیمه‌ای نیز بازار رقابتی ایجاد شود. از طرفی همه ایرانیان اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی موظفند عملیات بیمه را نزد یکی از شرکت‌های دارای مجوز از بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران در محدوده کشور انجام دهند و بنابراین خرید بیمه‌های خارجی مستقیم ممنوع است [۱۱]. سؤال مهم اینست که آیا تنها ایجاد ممنوعیت خرید بیمه خارجی سبب ایجاد توان فنی و مالی لازم برای تحت پوشش قراردادن ریسک‌های موجود در صنعت نفت و گاز خواهد شد یا خیر؟ مسلماً پاسخ منفی است.

این موضوع نیازمند تعامل بیشتر صنعت نفت، گاز و پتروشیمی با صنعت بیمه می‌باشد.

نتیجه‌گیری

همان‌گونه که بیان شد صنعت نفت و گاز با ریسک‌های زیادی مواجه است که پوشش کامل بیمه‌ای این صنعت نیازمند همت و هماهنگی ویژه‌ای بین شرکت‌های بیمه و شرکت ملی نفت ایران است. متأسفانه عملکرد نه‌چندان مناسب شرکت‌های بیمه در سال‌های گذشته سبب دل‌سردی و بی‌نتیجه ماندن این امر مهم شده است. هم‌چنین در موارد معدودی نیز عدم ارائه اطلاعات کافی مورد نیاز شرکت‌های بیمه از سوی شرکت نفت از عوامل عدم تحقق کامل این مسئله بوده است. به نظر می‌رسد با توجه به ظرفیت‌های موجود کشورمان از طریق تشکیل کمیته مشترک و شناسایی موانع و محدودیت‌های موجود این دو صنعت، امکان ایجاد دانش فنی لازم و عملی کردن این مهم وجود دارد. یک پیشنهاد برای عملی کردن این امر ایجاد نهادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی با هدف پذیرش و نگهداشت برخی از ریسک‌ها توسط صنعت و واگذاری مابقی آنها تحت عنوان بیمه نفت و گاز است. ■

پانویس‌ها

1 per risk

2 Contractor All Risk

3 Erection All Risk

4 All Loss of Profit

5 wellcar

منابع

- [1] مسعود درخشان، توسعه پوشش‌های بیمه‌ای در صنعت نفت و گاز و پتروشیمی، گستره انرژی، سال چهارم، دی ماه ۱۳۸۹
- [2] قانون حمل و نقل دریایی
- [3] مجموعه بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های وزارت امور اقتصادی و دارایی
- [4] قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶
- [5] INTRODUCTION TO INSURANCE LAW JACINTA EPTINGNEAL & LEROY LL, DECEMBER 8, 2011
- [6] Christopher L. Culp and J. Paul Forrester, Structured Financing Techniques in Oil and Gas Project Finance, OXFORD UNIVERSITY PRESS, no 11245, 2009
- [7] David dezhi peng, Insurance and legal issue in the oil industry, international energy and policy
- [8] Gerald F. Slattery, Jr. Slattery, Marino & Roberts, INDEMNITY AND INSURANCE IN THE LOUISIANA OIL PATCH, Gulf Coast Land Institute, October 19, 2012
- [9] جزوه آموزشی بیمه ایران، بیمه مهندسی، ۱۳۹۰
- [10] قانون حداکثر استفاده از توان فنی مهندسی تولیدی و صنعتی اجرایی کشور در اجرای پروژه‌ها و ایجاد تسهیلات به منظور صدور خدمات، مصوب سال ۱۳۷۵
- [11] اکبر ترکان، زینب ابوطالبی، نفت و گاز در لایحه برنامه پنجم توسعه از منظر اسناد بالادستی، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، گزارش راهبردی، شماره ۱۱۹، ۱۳۸۹